

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

С.А. КОПИЛОВ

**НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН
ЄВРОПИ І АМЕРИКИ
(1918-1945 рр.)**

Методичні рекомендації до семінарських занять
для студентів 4 курсу спеціальності 6.030300 – історія

Кам'янець-Подільський
2014

УДК 94(4)''1918|1945''(075.8)
ББК 63.3(4)6+63.3(7)6+73
К

Рекомендовано на друку рішенням вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 2 від 26 вересня 2014 р.).

Рецензенти:

Газін В.П. – доктор історичних наук, професор;
Філінюк А.Г. – доктор історичних наук, професор

Копилов С.А. Новітня історія країн Європи і Америки (1918-1945 рр.): Методичні рекомендації до семінарських занять для студентів 4 курсу спеціальності 6.030300 – історія. – Кам'янець-Подільський, 2014. – 38 с.

Даний методичний посібник призначений для студентів історичних факультетів ВНЗ. Він містить плани і методичні поради до семінарських занять, список джерел і наукової літератури до кожного з них, а також питання й завдання для самоконтролю.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Проблема історія міжнародних відносин і зовнішньої політики є складовою навчальної дисципліни “Новітня історія країн Європи і Америки (1918-1945 рр.)” освітньо-професійної програми підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем “бакалавр” зі спеціальності 6.030300 – історія, напряму 0303 – історія.

Виділені теми семінарських занять охоплюють вузлові проблеми розвитку світової політики та особливостей нової повоєнної системи міжнародних відносин міжвоєнного періоду (1918-1939 рр.), створеної на засадах побудови міжнародного суспільства за допомогою універсальної організації з підтримки миру – Ліги націй. Їх вивчення студентами стаціонару і заочної форми навчання дозволяє глибше опанувати навички аналізу міжнародних відносин з урахуванням історичного досвіду, факторів об’єктивного та суб’єктивного характеру, національних інтересів кожного актора міжнародних відносин; отримати знання основних теорій, доктрин світової політики, загальної міжнародної проблематики, регіональної специфіки.

Важлива мета семінарських занять полягає у вдосконаленні умінь і навичок студентів роботи з джерелами, науковою літературою та історичними картами. Їх відповідь на всі без винятку питання повинна обов’язково опиратися на аналіз джерел, монографій, наукових статей, підручників, словників, опрацювання яких має фіксуватися відповідними записами у спеціальних зошитах.

Першорядне значення надається організації самостійної роботи студентів. Для поліпшення її ефективності до кожної теми пропонуються методичні поради, а також перелік питань для самоконтролю.

ТЕМА 1. ПОВОЄННЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ. МИРНІ ДОГОВОРИ 1919-1920 рр. (4 год.)

ПЛАН.

1. Міжнародні відносини наприкінці світової війни. Комп'єнське перемир'я.
2. Паризька мирна конференція: організація і відкриття.
3. Програми повоєнного врегулювання країн переможців.
4. Дискусії навколо умов мирного договору з Німеччиною. “Документ із Фонтблo”.
5. Проблема репарацій. Боротьба між країнами “великої четвірки” щодо створення Ліги Націй.
6. Версальський мирний договір з Німеччиною.
7. Мирні договори з Австрією, Угорщиною, Болгарією і Туреччиною.
8. Версальська система – модель повоєнного устрою Європи, запропонована переможцями. Її плюси та мінуси.

Джерела

- Архив полковника Хауза. – М., 1944. – Т. 4.
- Ллойд Джордж Д. Правда о мирных договорах: В 2-х т. / Д. Ллойд Джордж. – М., 1957.
- Ллойд Джордж Д. Военные мемуары: В 3-х т. / Д. Ллойд Джордж – М., 1934-1935. Международные отношения и внешняя политика СССР: Сборник документов. 1875-1957 гг. – М., 1957.
- Мицик Л. М. Новітня історія країн Європи та Америки (1918-2007): навч. посібник для самост. роботи студента / Л. М. Мицик, Ю. В. Кузьменко. – К. : Академвидав, 2008. – 544 с.
- Никольсон Г. Как делался мир в 1919 г. / Г. Никольсон – М., 1945.
- Табуи Ж. Двадцать лет дипломатической борьбы / Ж. Табуи. – М., 1960.
- Хрестоматия по истории международных отношений / Сост. Киселева В.П., Кертман Л. Е., Панчепова М.Т., Юровская Е. – М., 1963. – Вып. 1.
- Фош Ф. Воспоминания (война 1914-1918 гг.) / Ф. Фош. – СПб., 2005.

- Хрестоматия по новейшей истории. – М., 1971. – Т. 1.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян. – Минск, 1991. – Т.3: Новейшая история.
- Черчилль У. Вторая мировая война: В 3-х кн. / У. Черчилль. – М., 1991. – Кн.1 – Т. 1-2.
- Черчилль У. Мировой кризис 1918-1925 / У. Черчилль. – Изд. 4. – М., 2008.
- Эррио Э. Из прошлого: Между двумя войнами. 1914-1936 / Э. Эррио. – М.: Издательство иностранной литературы, 1958.

Література

- Бобилева С.Й. Історія Німеччини з давніх часів до 1945 року: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / С. Й. Бобилева. – Дніпропетровський національний ун-т. – Д.: РВВ ДНУ, 2003.
- Виноградов К.Б. Дэвид Ллойд Джордж / К.Б. Виноградов – М., 1970.
- Виноградов К.Б. Вудро Вильсон в дни войны и мира / К.Б. Виноградов, В.В. Сергеев // Новая и новейшая история (далі – ННИ). – 1975. – № 5-6.
- Газін В.П. Новітня історія країн Європи та Америки 1918-1945 рр. / В.П. Газін, С.А. Копилов. – К., 2003.
- Галкин А. Версаль и рейнские сепаратисты / А. Галкин. – М., 1962.
- Гершов З.М. Вудро Вильсон / З.М. Гершов. – М., 1983.
- Горохов В.Н. История международных отношений 1918-1939: Курс лекций / В.Н. Горохов. – М., 2004.
- Джордан В.М. Великобритания, Франция и германская проблема в 1918-1939 гг./ В.М. Джордан. – М., 1945.
- Дипломатический словарь: В 3-х т. – М., 1985.
- Дюрозель Ж.Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.Б. Дюрозель. – К., 1995.
- Илюхина Р.М. Лига наций. 1919-1934 / Р.М. Илюхина. – М., 1982.
- История внешней политики СССР: 1917-1945. – М., 1985. – Т.1.
- История дипломатии. – М., 1965. – Т. 3.
- Киссинджер Г. Дипломатия / Г. Киссинджер. – М., 1997.
- Кошкин А. Первая мировая война и Восток / А. Кошкин // ННИ. – 1998. – №5.

- Ладушин И.А. Адриатический вопрос на Парижской мирной конференции в 1920. / И.А. Ладушин // Политика великих держав в Центральной Европе на Балканах и Ближнем востоке в новейшее время. – Свердловск, 1989.
- Лан В.И. США: от первой до второй мировых войн / В.И. Лан. – М., 1976.
- Мальков В.Л. Версаль и его уроки / В.Л. Мальков // Первая мировая война: пролог XX века. – М., 1998.
- Мальков В.Л. Вудро Вильсон и новая Россия (февраль 1917-март 1918 г.) / В.Л. Мальков // НИИ. – 2000. – №1.
- Политические системы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы (1917-1929 гг.). – М., 1988.
- Прицкер Д.П. Жорж Клемансо / Д.П. Прицкер. – М., 1983.
- Розанов Г.Л. Очерки новейшей истории Германии (1918-1939) / Г.Л. Розанов. – М., 1961.
- Руге А. Германия в 1917-1933 / А. Руге. – М., 1974.
- Трухановский В.Г. Уинстон Черчилль / В.Г. Трухановский. – М., 1968.
- Уткин А.И. Дипломатия Вудро Вильсона / А.И. Уткин. – М., 1989.
- Цветков Г.М. Міжнародні відносини й зовнішня політика в 1917-1945 рр. / Г.М. Цветков. – К., 1997.
- Яровий В.І. Історія західних та південних слов'ян у XX ст.: Курс лекцій / В.І. Яровий. – К., 1996.

Методичні рекомендації

За своїм змістом тема є ключовою для розуміння всіх наступних подій, що мали місце в системі міжнародних відносин у міжвоєнний період. При її вивченні слід уявити, що повоєнне мирне врегулювання в Європі було важливим чинником на шляху до стабілізації й розв'язання проблем, пов'язаних із наслідками світової війни.

Готуючи перше питання студентам слід зосередити увагу на з'ясуванні головних подій міжнародних відносин наприкінці Великої війни. Зокрема, необхідно звернути увагу на втраті Німеччиною своїх союзників і обставини виходу з війни Болгарії,

Туреччини, Австро-Угорщини, а також визначити роль США у наближенні кінця війни. З'ясувати зміст переговорного процесу, що завершився підписанням Комп'єнського перемир'я і визначити його головні умови.

Розглядаючи друге питання, потрібно вказати на поділ країн-учасниць на окремі групи, з'ясувати, чим він був зумовлений, які мав наслідки. Визначити які функції виконувала "Рада десяти", "Рада чотирьох". Відповісти на питання, чому важелі управління конференцією опинилися в руках делегатів Великобританії, Франції та США.

Третє питання передбачає з'ясування намірів країн-переможниць щодо майбутнього влаштування світу. Тут необхідно зосередити увагу на планах трьох країн, що мали вирішальний вплив на процес повоєнного врегулювання – Франції, Великобританії і США. З'ясовуючи наміри Франції, потрібно вказати на її територіальні претензії до Німеччини, висвітлити наміри її територіального розчленування, проаналізувати французький план вирішення проблеми репарацій і колоніального питання. Далі необхідно проаналізувати позицію Англії щодо вищевказаних проблем, а також з'ясувати зміст і визначити причини англо-французьких суперечностей. Доцільно зупинитися на американських планах повоєнного устрою, охарактеризувавши "14 пунктів Вільсона" та "Коментарі до "14 пунктів Вільсона", а також з'ясувати зміст останнього документа.

Наступне питання передбачає висвітлення дискусій навколо мирного договору з Німеччиною, зокрема щодо її кордонів, репарацій та гарантій можливого відродження німецького могутності. Необхідно охарактеризувати "Документ з Фонтенбло", як спробу вирішення тупикової ситуації, що склалася на конференції.

Підготовка до нового питання вимагає висвітлення всіх аспектів репараційної проблеми, спроб її вирішення та чинників, які не дозволили остаточно її розв'язати під час роботи Паризької мирної конференції. Також потрібно з'ясувати зміст політичного протистояння головних учасників переговорного процесу щодо Ліги націй та його результат. Важливо проаналізувати структуру Ліги націй та сформулювати власну думку щодо ролі цієї

організації у розв'язанні міжнародних суперечок, зокрема встановити, чи був передбачений переможцями дієвий механізм врегулювання нею міжнародних конфліктів і суперечок.

Шосте питання вимагає висвітлення основних положень Версальського мирного договору. Доцільно розглянути територіальні втрати Німеччина, знайти і позначити їх на контурній карті. Слід з'ясувати долю німецьких колоніальних володінь, приділити увагу військовим і політичним обмеженням, що були накладені переможцями на Німеччину: скорочення чисельності армії, заборона наступальних видів зброї, демілітаризація Рейнської області, заборона аншлюсу з Австрією, репараційні зобов'язання.

Підготовка до наступного питання вимагає висвітлення основних положень договорів країн-переможниць з колишніми союзниками Німеччини. Доцільно розпочати із характеристики Сен-Жерменського договору з Австрією, знайти на карті територіальні втрати останньої та нанести їх на контурну карту. Аналізуючи Тріанонський договір з Угорщиною, встановити масштаби територіальних і людських втрат цієї країни, з'ясувати у складі яких держав опинилися етнічні угорці. Характеризуючи статті Нейнського мирного договору з'ясувати, чи відповідали нові державні кордони Болгарії кордоном розселення етнічного болгарського населення. Також потрібно дати оцінку статей Севрського мирного договору з Туреччиною.

Останнє питання вимагає від студента вміння формулювання власних висновків по темі семінарських занять, зокрема визначення негативних і позитивних сторін Версальської системи як моделі повоєнного устрою, запропонованого переможцями. Потрібно також з'ясувати суперечності закладені в цій системі, що зумовили її недовговічність. Слід звернути увагу на невирішеність "російського питання", на подвійні стандарти переможців щодо переможених, зокрема при визначенні повоєнних кордонів, окреслити меншину проблему, акцентувати увагу на недоліки в організації Ліги Націй тощо.

Насамкінець необхідно зробити загальні висновки по темі семінарського заняття.

Питання й завдання для самоконтролю

1. Визначте особливості у підходах країн-переможниць до вироблення умов повоєнного врегулювання і мирних договорів.
2. Поясніть у чому полягає різниця між контрибуцією і репарацією?
3. Схарактеризуйте роль США на Паризькій мирній конференції.

ТЕМА 2. ПЕРШІ НАСЛІДКИ МИРНИХ ДОГОВОРІВ. (4 год.)

ПЛАН.

1. Гарантії проти Німеччини та репараційна проблема.
2. Розчленування Австро-Угорщини та його наслідки.
3. Розпад Османської імперії та Близькосхідна криза, спроби її врегулювання. Лозаннський договір.
4. Радянська Росія в системі міжнародних відносин 1918-1921 рр.: ідеї світової революції та мирного співіснування у зовнішній політиці Москви.
5. Початок процесу нормалізації відносин між країнами Заходу та Радянською Росією. Генуезька конференція, Рапалльський договір.
6. Гаазька конференція 1922 року.
7. Меншина проблема у Центральній Європі. Німецько-польські, німецько-чехословацькі взаємини у першій половині 1920-х років.

Джерела

Архив полковника Хауза. – М., 1944. – Т.4.

Ллойд Джордж Д. Правда о мирных договорах: В 2-х т. / Д. Ллойд Джордж. – М., 1957.

Ленин В.И. Доклад о международном положении и основных задачах Коминтерна 19 июля 1920 года / В.И. Ленин // Полн. собр. соч. – Т. 41.

Кривицкий В.Г. Я был агентом Сталина / В.Г. Кривицкий //

- Вопросы истории (далі – ВИ). – 1992. – №1.
- Любимов Н.Н. Генуэзская конференция: Воспоминания участников / Н.Н. Любимов, А.Н. Эрлих. – М., 1963.
- Материалы Генуэзской конференции. – М., 1922.
- Польско-советская война 1919-1920 (Ранее не опубликованные документы и материалы) / Отв. ред. И.И. Костюшко. – М., 1994. – Ч. 1-2.
- Табуи Ж. Двадцать лет дипломатической борьбы / Ж. Табуи. – М., 1960.
- Хрестоматия по истории международных отношений / Сост. Киселева В.И., Кертман Л. Е., Панчепова М.Т., Юровская Е. – М., 1963. – Вып.1.
- Хрестоматия по новейшей истории. – М., 1971. – Т. 1.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян. – Минск, 1991. – Т.3: Новейшая история.

Література

- Ахтамазян А.А. Военное сотрудничество СССР и Германии в 1920-1933 гг: По новым документам / А.А. Ахтамазян // НИИ. – 1990. – №5.
- Ахтамазян А. Рапальская политика / А.А. Ахтамазян. – М., 1974.
- Галкин А. Версаль и рейнские сепаратисты / А. Галкин. – М., 1962.
- Газін В.П. Проблема національних меншин у новітній час: Ваймарська історія та СНДівська реальність / В.П. Газін // Сучасність. – 1994. – №7. – 8.
- Газін В.П. Німецькі національні меншини у східній політиці Ваймарської республіки після Локарно / В.П. Газін // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 2000. – Вип. 9.
- Городнянский А.В. Историческая ретроспектива сербо-хорватского конфликта / А.В. Городнянский // Славяноведение. – 1997. – №3.
- Гришина Р.П. Коминтерн, РКП(б) и курс болгарской коммунистической партии на подготовку нового вооруженного восстания в первой половине 1924 года: по материалам российских архивов / Р.П. Гришина // Славяноведение. – 2000. – № 6.
- Гришина Р.П. Советские спецслужбы и несостоявшийся

переворот. Болгария, сентябрь 1923 года / Р.П. Гришина // Славяноведение. – 2002. – № 5.

Джордан В.М. Великобритания, Франция и германская проблема в 1918-1939 гг. / В.М. Джордан. – М., 1945.

Доктрина мировой пролетарской революции и Рижский мир 1921 г. // Советское славяноведение. – 1989. – № 6.

Желицкий Б.И. Регент Венгрии Миклош Хорти (1868-1957) / Б.И. Желицкий // ННИ. – 1996. – № 2-3.

Зубачевский В.А. Политика Советской России в Центральной Европе в начале 1920-х годов (по новым материалам) / В.А. Зубачевский // Отечественная история. – 2003. – №2: 2004. – № 3.

Илюхина Р.М. Лига наций 1919-1934 / Р.М. Илюхина. – М., 1982.

Исламов Т.М. Крах Австро-Венгрии и судьбы Средней Европы / Т.М. Исламов // Россия и современный мир. – 1995. – № 1.

К 80-летию Рапальского договора (международная конференция) // Современная Европа. – 2002. – № 3.

Кривогуз И.М. Судьба и наследие Коминтерна / И.М. Кривогуз // ННИ. – 1990. – №6.

Манусевич А.Я. Трудный путь к Рижскому мирному договору 1921 г. / А.Я. Манусевич // ННИ. – 1991. – №1.

Михутина И.В. Польско-советская война 1919-1920. – М., 1994. Научная конференция “Международный и политико-правовой статус национальных меньшинств Центральной и Юго-Восточной Европы”: Версаль 1919 г. – Потсдам 1945 г. – Хельсинки 1975 г. – Страсбург 1995 г. / И.В. Михутина // Славяноведение. – 1997. – №6.

Сыч А.И. Национальный аспект Версальской системы / А.И. Сыч // Вопросы истории. – 2004. – № 1.

Рапальский договор и проблема мирного сосуществования. – М., 1961.

Трофимова Л.И. Генуэзская конференция / Л.И. Трофимова // ННИ. – 1977. – № 5.

Фарбман Н.В. Германский империализм на пути к ревизии репарационных постановлений Версальского договора (1920-1922 г.) / Н.В. Фарбман // Ежегодник германской истории. 1972. – М., 1973.

Ширина К.К. Идея мировой революции в стратегии Коминтерна / К.К. Ширина // ННИ. – 1995. – №5.

Методичні рекомендації

Підготовка до першого питання передбачає з'ясування змісту і характеру гарантій безпеки світу перед можливим відродженням німецької могутності. Доцільно розглянути економічні, військові та політичні гарантії, визначити їх характер і дієвість, сформулювати власну думку щодо ефективності кожної з цих груп. Показати реакцію Німеччини на ці гарантії, з'ясувати, як вони вплинули на формування в країні реваншистських настроїв і зародження фашистського руху. Зупинитися на репараційній проблемі та вказати коли і на якій основі було здійснено розподіл майбутніх німецьких репарацій між країнами-переможцями та визначено їх загальну суму.

Друге питання передбачає висвітлення подій, що призвели до розчленування Австро-Угорщини. Необхідно вказати на кризу влади та активізацію національно-визвольного руху, що на тлі військових поразок призвели до розпаду Габсбурзької імперії. Доцільно в загальних рисах окреслити державотворчі процеси на теренах останньої та визначити, наскільки актуальною для новоутворених держав була меншина проблема.

Наступне питання вимагає висвітлення процесу розпаду Османської імперії та з'ясування ролі Англії і Франції у ньому. Необхідно показати, які території імперії були зайняті країнами Антанти та її союзниками, а також яку реакцію це викликало з боку турецьких патріотичних сил. Потрібно показати ставлення останніх до принизливого Севрського договору, що по суті спровокувало початок чи не першої у повоєнному світі міжнародної кризи. Далі слід висвітлити хід Близькосхідної кризи та греко-турецької війни, вказати фактори, що обумовили перемогу Туреччини. Проаналізувати Лозаннський мирний договір і зміст конвенції про режим чорноморських проток.

Четверте питання передбачає з'ясування ролі Радянської Росії в системі повоєнних міжнародних відносин 1918-1921 рр.

Потрібно визначити сутність поняття “світова пролетарська революція” та її вплив на формування радянської зовнішньої політики. Необхідно з'ясувати, як ця доктрина узгоджувалася з більшовицькими гаслами про мирне співіснування у зовнішній

політиці Радянської Росії. Важливо звернути уваги на спроби більшовицьких лідерів експортувати революційний процес у Румунію (1919), Польщу (1920), Болгарію (1923), Німеччину (1923) тощо.

Наступне питання передбачає висвітлення основних подій початкового етапу процесу нормалізації відносин між країнами Заходу та Радянською Росією. Необхідно з'ясувати причини скликання Генуезької конференції, визначити завдання, що стояли перед її учасниками та встановити причини її невдачі. Слід також звернути увагу на Рапалльський договір, з'ясувати основу його підписання та зміст.

Чергове питання присвячено Гаазькій конференції 1922 року. Доцільно схарактеризувати причини її проведення, хід роботи та зміст вимог її учасників. Також необхідно з'ясувати причини її невдачі.

Готуючи питання про меншину проблему в Центральній Європі у першій половині 1920-х рр., обов'язково з'ясувати зміст поняття "національна меншина", зокрема звернутися до їх означення у Трактаті меншин Паризької конференції (1919) та Верхньосілезькій конвенції (1922). Також важливо визначити чисельність національних меншин у повоєнній Європі та встановити їхні права. Потрібно зрозуміти, чому проблема національних меншин почала набувати міжнародного характеру, а національне питання стало фігурувати на засіданнях Ліги націй.

Насамкінець необхідно зробити загальні висновки по темі семінарського заняття.

Питання й завдання для самоконтролю

1. Як репараційна проблема впливала на взаємини країн-переможниць і Німеччини?
2. Зробіть порівняльний аналіз статей Лозаннського і Севрського мирного договорів.
3. Як меншина проблема використовувалася політиками різного гатунку задля досягнення свої цілей?

ТЕМА 3. ПРОБЛЕМИ СВІТУ ЗА МЕЖАМИ ЄВРОПИ.

(2 год.)

ПЛАН.

1. Створення і початковий період діяльності Ліги Націй. Система мандатів.
2. Післявоєнна розстановка сил на Далекому Сході.
3. Договори Вашингтонської конференції (договір “п'яти”, договір “чотирьох”, договір “дев'яти”).
4. Відносини держав Американського континенту. Панамериканські конференції.
5. Незалежність британських домініонів. Вестмінстерський статут.

Джерела

Вашингтонская конференция по ограничению вооружений и тихоокеанскому и дальневосточному вопросам. Полный перевод актов и документов. – М., 1924.

Внешняя политика СССР: Сборник документов. – М., 1944. – Т.2: 1921-1924.

Хрестоматия по истории международных отношений / Сост. Киселева В.И., Кертман Л. Е., Панчепова М.Т., Юровская Е. – М., 1963. – Вып. 1.

Черчилль У. Вторая мировая война: В 3-х кн. / У. Черчилль. – М., 1991. – Кн.1. – Т. 1-2.

Эррио Э. Из прошлого: Между двумя войнами. 1914-1936 / Э. Эррио. – М.: Издательство иностранной литературы, 1958.

Література

Газін В.П. Новітня історія країн Європи та Америки 1918-1945 рр. / В.П. Газін, С.А. Копилов. – К., 2003.

Дюррозель Ж.Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.Б. Дюррозель. – К., 1995.

Илюхина Р.М. Лига Наций. 1919-1934 / Р.М. Илюхина. – М., 1982.

- История дипломатии. – М., 1965. – Т. 3.
- История США: В 4-х т. – М., 1986.– Т. 3 (1918–1945).
- Киссинджер Г. Дипломатия / Г. Киссинджер . – М., 1997.
- Кошкин А. Первая мировая война и Восток / А. Кошкин // ННИ. – 1998. – №5.
- Лан В.И. США: от первой до второй мировых войн / В.И. Лан. – М., 1976.
- Мальков В. Л. Путь к имперству: Америка в первой половине XX века / В. Мальков. – М.: Наука, 2004 г.
- Попова Е.И. Политика США на Дальнем Востоке (1918-1922) / Е.И. Попова. – М., 1967.
- Трухановский В.Г. Новейшая история Англии / В.Г. Трухановский. – М., 1958.
- Шлезингер А.М. Циклы американской истории / А.М. Шлезингер. – М., 1992.

Методичні рекомендації

Перше питання передбачає висвітлення головних кроків діяльності Ліги націй з моменту створення. Особливу увагу звернути на систему мандатів, що дозволяла країнам-переможницям зберегти контроль над колишніми німецькими колоніями та османськими володіннями на Близькому Сході. Слід з'ясувати структуру і роль керівних органів Ліги, порядок прийняття відповідних рішень. Сформулювати власну думку щодо втрати авторитету цією організацією після відмови конгресу США ратифікувати Версальський мирний договір, невід'ємною частиною якої був Статут Ліги націй. Слід показати проблеми, які існували в останній з самого початку її діяльності, зокрема невдоволення частини членів домінуванням європейців, недемократичним порядком обрання Ради Ліги націй, відсутністю механізму виконання прийнятих рішень тощо. Потрібно звернути увагу на конкретні заходи Ліги націй в перші роки існування (організація плебісциту у Верхній Сілезії (1921р.), врегулювання конфлікту між Литвою та Польщею із-за Вільнюса (1921 р.) та ін.) і дати оцінку їх ефективності.

Підготовка до другого питання передбачає з'ясування розстановки сил на Далекому Сході після завершення світової війни, зокрема звернути увагу на боротьбу країн-переможниць за лідерство. Проаналізувати місце Радянської Росії та Далекосхідної Республіки у формуванні міжнародного клімату в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Наступне питання вимагає з'ясування причин скликання Вашингтонської конференції, висвітлення питань, що на ній обговорювались і аналізу прийнятих на ній рішень. Зокрема, розглядаючи причини скликання конференції, необхідно вказати на міжнародні суперечності в регіоні, що власне й визначили коло питань, що стали предметом обговорень. Далі доцільно визначити основні рішення, ухвалені учасниками конференції: “договір п'ятьох”, “договір чотирьох”, “договір дев'яти”, а також висвітлити зміст кожного з них. Відмітити позитивні і негативні сторони заключних угод і сформулювати власну думку щодо значення конференції для становлення Вашингтонської підсистеми міжнародних відносин у Східній Азії. Необхідно також з'ясувати, наскільки чітко виконувались прийняті рішення, які фактори стояли на заваді їх реалізації. Важливо визначити як вплинуло невдоволення Японії “угодою дев'яти” на поширення в країні реваншистських настроїв, а також характер заходів, до яких вдавалися країни з метою зриву виконання угод.

Четверте питання передбачає висвітлення відносин між державами Американського континенту. Вкрай важливо відмітити зростання ролі США в регіоні, вказати на застосовані США методи впливу на сусідні держави. Далі необхідно висвітлити роботу панамериканських конференцій, проведених у міжвоєнний період: 5-ї конференції у Сантьяго (1923), 6-ї конференції у Гавані (1928), 7-ї конференції у Монтевідео (1933) та 8-ї конференції у Лімі (1938). Визначити найважливіші рішення цих конференцій та вказати на факти, що були переконливим свідченням зростання противаги США в особі латиноамериканських країн. З'ясувати причини проголошення США доктрини “доброго сусіда” та в чому вона проявилася.

Заключне питання цієї теми вимагає аналізу особливостей розвитку Британської колоніальної імперії у повоєнний період.

Доцільно визначити причини зміни політики Великобританії щодо своїх домініонів. Вказати, чим було зумовлено розширення прав домініонів, висвітлити процес здобуття ними незалежності, з'ясувати, в чому вона проявлялась. Сформулювати власну думку щодо наслідків цього процесу та визначити роль у цьому процесі Вестмінстерського статуту.

Насамкінець необхідно зробити загальні висновки по темі семінарського заняття.

Питання й завдання для самоконтролю

1. Чому США відмовилися вступити до Ліги націй?
2. Поясніть, чому Радянська Росія не взяла участь у роботі Вашингтонської конференції?
3. Визначте причини активізації американської зовнішньої політики в латиноамериканському регіоні. Яку роль у зовнішній політиці США відігравали панамериканські конференції?

ТЕМА 4. ГОЛОВНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У СЕРЕДИНІ - ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1920-х рр. (4 год.)

ПЛАН.

1. Рурське питання. Політика “виконання зобов’язань” Г. Штреземана.
2. План Дауеса як основа економічної стабілізації.
3. “Ера пацифізму”. Женевський протокол.
4. Локарнська конференція та її рішення. Німецька політика балансування між Сходом і Заходом.
5. Радянсько-німецькі стосунки, їх основа та причини згорання наприкінці 20-х років.
6. Радянсько-британські відносини.
7. Проблема війни і миру у європейській політиці. Пакт Бріана-Келлога.
8. Проблема ратифікації Бессарабського протоколу.

Джерела

- Бессарабия на перекрестке европейской дипломатии. – М., 1997.
- Табуи Ж. Двадцать лет дипломатической борьбы / Ж. Табуи . – М., 1960.
- План Дауэса и финансовое восстановление Германии: Доклад комиссии Дауэса. – М., 1925.
- Черчилль У. Вторая мировая война: В 3-х кн. / У. Черчилль. – М., 1991. – Кн.1. – Т. 1-2.
- Эррио Э. Из прошлого: Между двумя войнами. 1914-1936 / Э. Эррио. – М.: Издательство иностранной литературы, 1958.

Література

- Ахтамазяи А.Е. Военное сотрудничество СССР и Германии в 1920-1933 гг. (по новым документам) / А.Е. Ахтамазяи // ННИ. – 1990. – №5.
- Газин В.П. Локарно и проблема “мирной ревизии” Версальского договора в 1925-1927 гг. / В.П. Газин // Политика великих держав в Центральной Европе, на Балканах и Ближнем Востоке в новейшее время. Сборник трудов. – Свердловск, 1989.
- Газин В.П. Економіка і зовнішня політика Веймарської республіки (1925-1933 рр.): Східноєвропейські аспекти / В.П. Газин. – Кам’янець-Подільський, 1994.
- Джордан В.М. Великобритания, Франция и германская проблема в 1918-1939 гг. / В.М. Джордан. – М., 1945.
- Дюррозель Ж.Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.Б. Дюррозель. – К., 1995.
- Локарнская конференция 1925 г. – М., 1969.
- Никонова С.В. Германия и Англия от Локарно до Лозанны / С.В. Никонова. – М., 1966.
- Никонова С.В. Очерк европейской политики Германии 1924-1929 гг.: От плана Дауэса к плану Юнга / С.В. Никонова. – М., 1977.
- Орлова М.И. Германия в 1924-1929 гг. / М.И. Орлова. – М., 1955.
- Петров И. Внешняя политика Густава Штреземана / И. Петров // Международная жизнь. – 2000. – №11. – С. 109-112.

- Постников В.В. США и дауесизация Германии (1924-1929 гг.) / В.В. Постников. – М., 1957.
- Прибылов В.И. Лига Наций и гданский вопрос (1919-1926) / В.И. Прибылов // Советское славяноведение. – 1980. – №4.
- Прибылов В.И. Польша и проблема реорганизации совета Лиги Наций в 1926 г. / В.И. Прибылов // Советское славяноведение. – 1983. – №1.
- Прозектор. Оруженосцы третьего рейха: Германский империализм 1919-1939. – М., 1971.
- Случ С. Герmano-советские отношения в 1918-1941 гг.: Мотивы и последствия внешнеполитических решений / С. Случ // Славяноведение. – 1995. – №6.
- Советско-германское сотрудничество в 1920-1933 гг. (впервые публикуемые документы) // Международная жизнь. – 1990. – Июнь.
- Фарбман К.В. Густав Штреземан: человек и государственный деятель / К.В. Фарбман // ННИ. – 1995. – №6.
- Шишкин В. Цена признания: СССР и страны Запада в поисках компромисса (1924-1929) / В. Шишкин. – СПб., 1991.

Методичні рекомендації

Підготовка до першого питання передбачає з'ясування суті рурського питання та проаналізувати політику “виконання зобов'язань” Г. Штреземана. Водночас потрібно встановити, чому Франція і Бельгія вдалися до вирішення проблеми репарацій силовими засобами та визначити ступінь ефективності подібних дій.

Друге питання передбачає визначення змісту і всебічну оцінку “плану Дауеса” як основи економічної стабілізації Німеччини. Доцільно встановити, чи існував альтернативний варіант вирішення проблеми репарацій, а також визначити джерела покриття Німеччиною репараційних зобов'язань.

Наступне питання передбачає визначення поняття “ера пацифізму” та з'ясування причин її настання. Також важливо усвідомити суть проблеми “колективної безпеки” та визначити конкретні кроки, що здійснювались у напрямку її вирішення. Особливу увагу варто приділити “Женевському протоколу”,

запропонованому чехословацьким міністром закордонних справ Бенешем. Необхідно з'ясувати, що передбачав цей документ, у чому полягала його прогресивність, а також чому його не вдалось втілити в життя, що мало наслідки для всієї системи колективної безпеки.

Нове питання передбачає висвітлення підготовки Рейнського гарантійного пакту. Необхідно з'ясувати, чому Німеччина виступила ініціатором підписання подібного документа, як поставились до такої пропозиції інші держави, в першу чергу Франція. Важливо з'ясувати, Німеччина пропонувала гарантувати незмінність лише своїх західних кордонів. Як укладення Рейнського гарантійного пакту мало змінити співвідношення сил в Європі. Аналізуючи роботу Локарнської конференції важливо з'ясувати склад її учасників і кола питань, що стало предметом обговорень. Більш детально слід зупинитися на підписанні гарантійного пакту. Необхідно визначити зміст конвенцій про арбітраж, що додавались до головної угоди та визначити зміст франко-польського та франко-чехословацьких договорів. Насамкінець, з'ясувати, в чому полягала новизна Локарнського варіанту зміцнення системи колективної європейської безпеки. Слід також вказати, яке значення мало прийняття у 1926 р. Німеччини до Ліги націй.

П'яте питання вимагає висвітлення радянсько-німецьких стосунків у 20-х роках ХХ ст., започаткованих Рапальським договором. Потрібно визначити, у яких формах проявилася співпраця між двома країнами і яку користь отримала від неї кожна із сторін. Також необхідно з'ясувати причини згорання співпраці між Німеччиною і СРСР наприкінці 20-х років.

Шосте питання передбачає висвітлення всього спектру англо-російських відносин у перше повоєнне десятиріччя. Тут необхідно розпочати із підписання англо-радянського торговельної угоди (1921) і дипломатичного визнання Великою Британією Радянської Росії (1924). З'ясувати причини цих кроків англійського уряду і які кола англійського суспільства були зацікавлені в співпраці з Москвою, та в чому ця співпраця проявилась. Водночас, доцільно встановити причини загострення англо-радянських стосунків у 20-х рр. Яку роль тут відіграла

підтримка радянськими профспілками страйку англійських шахтарів? До яких кроків вдався Лондон у відповідь на відверте втручання Москви і Комінтерну в свої внутрішні справи?

Наступне питання вимагає з'ясування того, яке місце займало питання війни й миру в європейській політиці 1920-х років. Двоїтий стандарт щодо безпеки Західної і Східної Європи, його наслідки. Доцільно встановити, яку роль у розвитку системи колективної безпеки відіграв пакт Бріана-Келлога, визначити його позитивні риси і недоліки. Чому ініціатива Франції та США отримала всезагальну підтримку? Чи можна було сподіватися на дієвість і ефективність створеної системи колективної безпеки. Також необхідно сформулювати власну думку щодо характеру політики "пактоманії" наприкінці 20-х років ХХ ст.

Перш ніж приступити до висвітлення проблема ратифікації Бессарабського протоколу доцільно стисло охарактеризувати російсько-українсько-румунські відносини упродовж 1917-1918 рр. та перші повоєнні роки. Доцільно також з'ясувати ставлення країн Заходу щодо Румунії у період повоєнної стабілізації, що допоможе у розумінні змісту Бессарабського протоколу та характеру труднощів, що виникли у ході його ратифікації.

Насамкінець необхідно зробити загальні висновки по темі семінарського заняття.

Питання й завдання для самоконтролю

1. Проаналізуйте особливості підходів США, Великої Британії та Франції до проблем союзницьких боргів та німецьких репарацій.

2. Поясніть хвилеподібний характер радянсько-німецьких і радянсько-англійських відносин у 20-х рр.

3. Визначте позитивні риси і недоліки спроб створення колективної безпеки і процесу роззброєння у 1920-х рр.

ТЕМА 5. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В РОКИ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ.

(4 год.)

ПЛАН.

1. Німецька політика “мирної ревізії” в Центральній Європі, її теоретичне обґрунтування. Проблема аншлюсу Австрії.
2. Поразка бріанівського проекту Європейського союзу. Проект “Пан-Європи”.
3. Ускладнення міжнародної обстановки з початком світової економічної кризи. План Юнга та його виконання.
4. Меморандум Гувера. Лозаннська конференція та її рішення.
5. Маньчжурська справа та європейські країни.
6. Міжнародна конференція з роззброєння у Женеві.
7. Початок краху Версальської системи.

Джерела

- Документы международных отношений и внешней политики СССР (1917-1945) / Сост. Ахтамазян И.А. – М., 1996.
- Табуи Ж. Двадцать лет дипломатической борьбы / Ж. Табуи. – М., 1960.
- Мир между войнами: Избранные документы по истории международных отношений 10-40-х гг. – М., 1996.
- Эррио Э. Из прошлого: Между двумя войнами. 1914-1936 / Э. Эррио. – М.: Издательство иностранной литературы, 1958.
- Хрестоматия по истории международных отношений. – М., 1963. – Вып. 1.
- Хрестоматия по новейшей истории. – М., 1971. – Т. 1.

Література

- Белоусова З. План Бриана и позиция СССР в свете новых документов / З. Белоусова // ННИ. – 1992. – № 6.
- Быстрицкий В. Государства Центральной и Юго-Восточной Европы и проблема безопасности в 30-х гг. / В. Быстрицкий,

- Л. Деак // Советское славяноведение. – 1983. – № 2.
- Газін В.П. Економіка і зовнішня політика Веймарської республіки (1925-1933 рр.): Східноєвропейські аспекти / В.П. Газін. – Кам'янець-Подільський, 1994.
- Джордан В.М. Великобритания, Франция и германская проблема в 1918-1939 гг. / В.М. Джордан. – М., 1945.
- Илюхина Р.М. Лига наций 1919-1934 / Р.М. Илюхина. – М., 1982.
- Киссинджер Г. Дипломатия / Г. Киссинджер. – М., 1997.
- Кульбакин В.Д. Милитаризация Германии в 1928-1930 гг. / В.Д. Кульбакин. – М., 1954.
- Миронов Д.А. Роль Австрии в процессе кризиса Версальской системы / Д.А. Миронов // Политика великих держав в Центральной Европе, на Балканах и Ближнем Востоке в новейшее время: Сборник научных трудов. – Свердловск, 1989.
- Руге В. Германия в 1917-1933 гг. / В. Руге. – М., 1974.
- Сафронов В.П. СССР, США и японская агрессия на Дальнем Востоке и Тихом океане. 1931-1945 гг. / В.П. Сафронов. – М., 2001.
- Сидоров А.Ю. Международные отношения в Азиатско-тихоокеанском регионе на этапе кризиса и распада Вашингтонской системы (1931-1939) / А.Ю. Сидоров // Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин: проблеми становлення і розвитку. – М., 1995.
- Ширер У. Взлет и падение третьего рейха: В 2-х т. / У. Ширер. – М., 1991.

Методичні рекомендації

Підготовка до першого питання вимагає з'ясування змісту німецької політики “мирної ревізії” в Центральній Європі та її теоретичного обґрунтування. Насамперед, необхідно визначити регіони Європи, на включені яких до своїх державних кордонів претендувала Німеччина, та проаналізувати політичні засоби, що використовувались її керівництвом для реалізації своїх ревізійністських задумів. З'ясувати, яке місце в суспільній свідомості німецького загалу займала ідея про єдність німецької нації та необхідність воз'єднання етнічних німців в одній державі. Визначити суть проблеми аншлюсу Австрії та ставлення

до неї європейських політиків, німецького та австрійського населення.

Друге питання вимагає визначення змісту проекту Європейського союзу А. Бріана. Необхідно з'ясувати причини появи подібного проекту, показати, наскільки запропонована ним європейська федерація вписувалась в межі існуючої Ліги націй, вказати на недоліки проекту, зокрема невизначеність економічної структури майбутнього об'єднання. Слід також проаналізувати реакцію європейських країн на пропозицію А. Бріана та сформулювати власну думку щодо причин, через які не вдалось реалізувати проект "Пан-Європи".

Наступне питання вимагає з'ясування змісту поняття світова економічна криза, визначення її складових. Важливо в загальних рисах охарактеризувати прояви кризи в економічно розвинутих країнах світу й з'ясувати, чому з її початком загострились економічні відносини між ними. Вказати, як світова економічна криза відбилась на виплаті Німеччиною репарацій. Звернути увагу та проаналізувати план Юнга, визначити його складові та окреслити процес його виконання Німеччиною.

Четверте питання потребує висвітлення причин появи меморандуму Гувера та аналіз його змісту. Важливо показати доцільність припинення виплати репараційних зобов'язань Німеччиною для стабілізації економічної ситуації в країні та світі. Прослідкувати реакцію європейських країн на пропозицію американського президента. З'ясувати, чому після припинення терміну дії меморандуму Гувера стало неможливим подальше виконання плану Юнга. Звернути увагу на вирішення репараційної проблеми на Лозаннській конференції та з'ясувати, які зобов'язання були покладені на Німеччину. Вказати дату припинення виплати Німеччиною репарацій та визначити частку реальних виплат від початкової суми.

П'яте питання слід розпочати з характеристики міждержавних суперечностей на Далекому Сході. Проаналізувати чинники, що зумовили початок японської агресії в північно-східних районах Китаю, створення буферної держави Маньчжоу-Го. Необхідно показати посилення ваги військових в Японії у зв'язку з економічною кризою і визначити характер інтересу

Японії щодо територіальних загарбань у Китаї. Важливо проаналізувати розгляд китайського питання в Лізі Націй та висновки комісії лорда Літтона. Вказати на причини нерішучості Ліги Націй у визнанні Японії агресором і застосуванні до неї дієвих санкцій, а також з'ясувати, як це відбилось на авторитеті цієї організації та системі колективної безпеки. З'ясуйте реакцію СРСР та США на події в Маньчжурії.

Шосте питання вимагає висвітлення проблеми роззброєння у світовій політиці упродовж другої половини 20-х – початку 30-х рр., зокрема необхідно вказати на роботу підготовчої комісії конференції з роззброєння. Далі потрібно докладно проаналізувати роботу міжнародної конференції з роззброєння в Женеві (1932-1935), вказати на розбіжності між учасниками конференції щодо процесу роззброєння. Вказати на результати роботи Женевського форуму та з'ясувати, чому його рішення не мали позитивного значення щодо скорочення озброєнь. Визначити причини залишення Німеччиною роботи конференції та подальшого її виходу з Ліги Націй.

Заключне питання вимагає з'ясування причин втрати Версальською системою своєї ефективності та життєздатності. Розпочати слід з характеристики суперечностей, закладених у договорах Версальській системі. Доцільно висвітлити зростання невдоволення переможених країн мирними договорами та наростанням в них реваншистських настроїв. Звернути увагу на факти, що свідчили про зростання військового потенціалу країн, що прагнули перегляду мирних договорів, схарактеризувати конкретні кроки, до яких вони вдавались, щоб досягти цього. Насамкінець, важливо визначити чинники, що беззаперечним свідченням початку краху Версальської системи упродовж першої половини 1930-х рр.

Насамкінець необхідно зробити загальні висновки по темі семінарського заняття.

Питання й завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення термінів: політика “мирної ревізії”, політика аншлюсу.
2. Проаналізуйте еволюцію репараційних зобов’язань Німеччини, починаючи з Паризької мирної конференції, підготуйте порівняльну таблицю.
3. Визначте чинники, що свідчили про початок краху Версальської системи договорів.

ТЕМА 6. ЕПОХА ГІТЛЕРА: ВИНИКНЕННЯ ВОГНИЩА ВІЙСЬКОВОЇ НАПРУГИ У ЄВРОПІ.

(4 год.)

ПЛАН.

1. Прихід Гітлера до влади в Німеччині й міжнародна ситуація в Європі.
2. “Пакт чотирьох” та вихід Німеччини із Ліги Націй.
3. Плебісцит в Саарі. Ремілітаризація Рейнської області.
4. Італійська агресія в Ефіопії та реакція європейських країн й США.
5. Вісь Берлін-Рим.
6. Громадянська війна в Іспанії та її міжнародні аспекти.
7. Проект “Східного пакту”. Вступ СРСР до Ліги Націй.
8. Франко-радянський та радянсько-чехословацький договори.

Джерела

- Гитлер А. Моя боротьба / А. Гитлер. – Пер. с нем., с коментарями редакції. – М., 2000.
- Дашичев В.И. Банкротство стратегии германского фашизма: Исторические очерки. Документы и материалы / В.И. Дашичев. – М., 1973. – Т.1: 1933-1941.
- Дневник посла Додда: 1933-1938. – М, 1961.
- Табуи Ж. Двадцать лет дипломатической борьбы / Ж. Табуи. – М., 1960.

Інтернаціональна солідарність трудящих західноукраїнських земель з республіканською Іспанією: Збірник документів і матеріалів. – К., 1988.

Майский И.М. Воспоминания советского дипломата (1925-1945 гг.) / И.М. Майский. – М., 1987.

Накануне. 1931-1939. Как мир был ввергнут в войну (Краткая история в документах). – М., 1991.

Эррио Э. Из прошлого: Между двумя войнами. 1914-1936 / Э. Эррио. – М.: Издательство иностранной литературы, 1958.

Література

Белоусов Л.С. Бенито Муссолини: политический портрет / Л.С. Белоусов // ННИ. – 1991. – №5-6.

Вобликов Д. Эфиопия в борьбе за сохранение национальной независимости / Д. Вобликов. – М, 1961.

Галкин А. Германский фашизм / А. Галкин. – М., 1989.

Гинцберг Л.И. Франц фон Папен (1879-1969) / Л.И. Гинцберг // ННИ. – 1998. – №6.

Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.-Б. Дюрозель. – К., 1995.

История Италии: В 3-х т. – М. 1971. – Т. 3.

Курчуляк Г. “Пакт четырех” и чехословацкая дипломатия / Г. Курчуляк // Советское славяноведение. – 1973. – №3.

Малафеев К.А. Луи Барту: Политик и дипломат / К.А. Малафеев. – М., 1988.

Мельников Ю.М. США и гитлеровская Германия 1933-1939 / Ю.М. Мельников. – М., 1959.

Морозов Г.И. Лига наций: взгляд через полвека / Г.И. Морозов // ВИ. – 1992. – № 2-3.

Орлова М. Канцлер Брюнинг как консервативная альтернатива Гитлеру. Споры германских историков / М. Орлова // ННИ. – 1994. – №2.

Пожарская С.П. Генералиссимус Франко и его время / С.П. Пожарская // ННИ. – 1990. – №6.

Рейнольдс Д. Великобритания и “третий рейх”: 1933-1940 гг. / Д. Рейнольдс // ННИ. – 1991. – №3.

Севастьянов Г.П. Москва, Вашингтон и итало-эфиопская война: по новым документам / Г.П. Севастьянов // НИИ. – 1999. – № 3, 4.
Сориа Ж. Война и революция в Италии. 1936-1939: В 2-х т. / Ж. Сориа. – М., 1987.
Трофимов В.А. Итальянский фашизм и Эфиопия (подготовка агрессии в 1935 г.) / В.А. Трофимов // НИИ. – 1976. – №6.
Ходжиев А.С. Закат Лиги наций / А.С. Ходжиев // ВИ. – 1993. – № 9.
Ширер У. Взлет и падение третьего рейха: В 2-х т. / У. Ширер. – М. 1991.

Методичні рекомендації

Перше питання слід розпочати з характеристики витоків та етапів розвитку націонал-соціалістичного руху в Німеччині. Необхідно з'ясувати, чому ідея зверхності арійської раси отримала всезагальну підтримку в німецькому суспільстві. Доцільно висвітлити дії Гітлера щодо реалізації своїх задумів і пояснити послідовність цих дій. З'ясувати, які сили могли протистояти реалізації агресивних планів Гітлера.

Друге питання потребує аналізу змісту “пакту чотирьох”, підписаного 15 липня 1939 р. у Римі. Потрібно визначити, які надії покладала на цей договір кожна із сторін, наскільки він мав узгоджуватись із статутом Ліги Націй та міжнародними угодами. Вказати, які наслідки міг мати “пакт чотирьох” для державної незалежності країн Центральної і Східної Європи, а також визначити, що завадило ратифікації пакту. Звернути увагу на причини виходу Німеччини з Ліги Націй, пояснити причину такого кроку, визначити його наслідки для розвитку міжнародних відносин у середині 1930-х років.

Наступне питання вимагає з'ясування заходів Гітлера щодо об'єднання всіх німців в єдиній державі. Однією зі складових цієї політики стало питання про приєднання до Німеччини Саару. Необхідно висвітлити події плебісциту в Саарі, що було проведено у січні 1935 р. Важливо проаналізувати подальші дії Німеччини, спрямовані на порушення Версальських приписів, зокрема відновлення в країні обов'язкової військової повинності, створення потужної армії у складі 12 корпусів і 36 дивізій, наміри

по створенню військово-морського флоту. Потрібно висвітлити події, пов'язані з ремілітаризацією Рейнської області, з'ясувати реакцію на ці дії Німеччини.

Четверте питання передбачає висвітлення італійської агресії в Ефіопії та реакції на неї європейських країн та США. Розпочати необхідно із з'ясування причин агресії та характеристики умов, що забезпечили неутручання в конфлікт інших держав. Також необхідно показати реакцію Ліги Націй на дії Італії та виявити причини неефективності санкцій, спрямованих проти агресора. Висвітлити позицію США, що були головним постачальником нафти в Італію. Вказати наслідки італо-ефіопської війни для агресорів, що зайвий раз переконались у неефективності діяльності Ліги Націй та її неспроможності запобігти агресії.

П'яте питання вимагає з'ясування причин зближення Італії, Німеччини та Японії, що вдалися до утворення вісі Берлін-Рим-Токіо. Потрібно вказати, що передбачала укладена угода, чим визначалась її антикомінтернівська спрямованість. Слід відмітити, яке значення мало створення "вісі" для консолідації сил агресії, вказати на існуючі розбіжності та суперечності між учасниками угоди. Далі потрібно вказати на конкретні факти співпраці між Німеччиною, Італією та Японією на основі досягнутих домовленостей.

Підготовка до шостого питання вимагає аналізу міжнародних аспектів громадянської війни в Іспанії. Слід розпочати із з'ясування того, чому Іспанія стала ареною протистояння між західними демократіями і Комінтерном, з одного боку, та Комінтерном і фашистськими тоталітарними режимами – з іншого. Далі потрібно висвітлити і проаналізувати роботу Міжнародної комісії з неутручання та визначити ступінь ефективності її роботи. Вказати, в чому виявилась участь в іспанських подіях Німеччини, Італії та СРСР. Визначити, чим закінчилась війна і які вона мала наслідки для розвитку міжнародних відносин.

Сьоме питання передбачає характеристику змісту проекту "Східного пакту". Доцільно вказати на ініціативу укладення цього документу з боку Франції, а також з'ясувати, які завдання

покладались на нього. Визначити, наскільки умови “Східного пакту” співпадали з принципами роботи Ліги Націй та з’ясувати причини невдачі проекту “Східного пакту”. Висвітлити процес вступу СРСР до Ліги Націй та його подальшу участь в цій міжнародній організації.

Восьме питання потребує висвітлення причин підписання та змісту франко-радянського та радянсько-чехословацьких договорів. Необхідно визначити характер цих договорів та вказати наскільки вони йшли у розріз з інтересами Німеччини. Потрібно сформулювати власну думку з приводу питання, чи були обґрунтовані звинувачення з боку Німеччини у порушенні країнами, що підписали ці договори умов Локарнського договору. Як використала Німеччина підписання цих договорів для відмови від покладених на неї обмежень?

Насамкінець необхідно зробити загальні висновки по темі семінарського заняття.

Питання й завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення термінів: плебісцит, евентуальний, санкції, непряма агресія.
2. Чи існувала можливість зупинити італійську агресію в Ефіопії?
3. Яку роль в системі колективної безпеки середини 1930-х рр. Луї Барту відводив проекту “Східного пакту”?

ТЕМА 7. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В 1938-1939 рр. (2 год.)

ПЛАН.

1. Аншлюс Австрії, його наслідки та позиція великих країн.
2. Підготовка Німеччини до загарбання Чехословаччини: судетська проблема, травнева криза.
3. Мюнхенська угода як наслідок політики умиротворення Німеччини.
4. Політика СРСР протягом мюнхенських подій.

5. Розрив Гітлером мюнхенських угод та договору про ненапад з Польщею. Позиція США щодо цих подій.
6. Англо-франко-радянські переговори навесні-влітку 1939 р. Причини їх зриву.
7. Англо-німецькі переговори влітку 1939 р.
8. Німецько–радянський договір 23 серпня 1939 року. Секретні протоколи про розмежування сфер впливу між Німеччиною і СРСР, їх наслідки.

Джерела

- Архивы Коминтерна и внешняя политика СССР в 1939-1941 гг. // ННИ. – 1992. – №6.
- Дашичев В.И. Банкротство стратегии германского фашизма: Исторические очерки: Документы и материалы / В.И. Дашичев. – Т. 1: Подготовка и развертывание нацистской агрессии в Европе 1933-1941. – М., 1973.
- Документы и материалы кануна второй мировой войны: В 2-х т. – М., 1948.
- Документы по истории мюнхенского сговора 1938-1939. – М., 1979.
- СССР-Германия. 1939-1941 гг.: Документы и материалы: В 2-х т. – Вильнюс, 1989.
- Советско-германские документы 1939-1941 гг. (из архива ЦК КПСС) // ННИ. – 1993. – №1.
- Гальдер Ф. Военный дневник: В 2-х т. / Ф. Гальдер. – М., 1969.

Література

- Безыменский Л.А. Советско-германский договор 1939 г.: Новые документы и старые проблемы / Л.А. Безыменский // ННИ. – 1998. – № 3.
- Боровець І.І. Словацька держава 1939-1945 рр.: історична генеза та особливості розвитку / І.І. Боровець. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2012.
- Волкогонов Д.А. Драма решений 1939 года / Д.А. Волкогонов // ННИ. – 1989. – № 4.
- Волков В.К. Внешняя политика Турции и Греции накануне и в

период Мюнхенского сговора / В.К. Волков // ВИ. – 1978. – № 4.
“Второй Мюнхен”: замысел и результаты (из архива Форин
офиса) // ННИ. – 1989. – № 4-5.
Дембски С. Советский Союз и вопросы польской политики
равновесия в преддверии Пакта Риббинтропа-Молотова 1938–
1939 годы / С. Дембски // Отечественная история. – 2001. – №2.
Гинцберг Л.И. Советско-германский пакт: замысел и его
реализации / Л.И. Гинцберг // Отечественная история. – 1996 – № 3.
Гинцберг Л.И. Франц фон Папен (1879-1969) / Л.И. Гинцберг //
ННИ. – 1998. – №6.
Гинцберг Л.И. Советско-германский пакт 1939 года:
Переосмысление подходов к его оценке / Л.И. Гинцберг,
Д.Г. Нежданов // ВИ – 1999. – №7.
Горлов С.А. Советско-германский диалог накануне пакта
Молотова-Риббентропа 1939 г. / С.А. Горлов // ННИ. – 1993. – № 4.
Григорьева И.В. Италия в XX веке / И.В. Григорьева. –
М.: Дрофа, 2006.
Жиро Р. Франция 1939 год / Р. Жиро // ННИ. – 1991. – № 2.
Земцов В.И. Английские гарантии Польше, Румынии и Греции
(март 13 апреля 1939 г.) / В.И. Земцов // Политика великих
держав на Балканах и Ближнем Востоке в новейшее время.
Сборник научных трудов. – Свердловск, 1987.
Иваницкая Г.М. Советско-германские торгово-экономические
отношения в 1939-1941 гг. / Г.М. Иваницкая // ННИ. – 1989. – № 5.
К истории заключения советско-германского договора о
ненападении 23 августа 1939 г. (документальный обзор) //
ННИ. – 1989. – №6.
Кертман Л.Е. Джозеф Чемберлен и сыновья / Л.Е. Кертман. – М., 1990.
Карл В. Дни которые потрясли Чехословакию / В. Карл. – М., 1980.
Краткая история Чехословакии: С древнейших времен и до
наших дней. – М., 1987.
Мальков В.И. Дипломатия США накануне и после Мюнхена /
В.И. Мальков // ВИ. – 1988. – №10.
Марьина В.В. Второй президент Чехословакии Эдвард Бенеш:
политик и человек. 1884-1948 / В.В. Марьина. – М., 2013.
Мюнхен – преддверие войны: Сб. статей. – М., 1988.
Нежданов Д. Дипломатия США и советско-германские

переговори 1939 г. / Д. Нежданов // ННИ. – 1992. – №1.
Остоя-Овсяный И.Д. Новое о Мюнхене: По материалам английских архивов / И.Д. Остоя-Овсяный // ННИ. – 1969. – № 4-5.
Поздеева Л.В. Дневник Н.М. Майского: Из записей о британской политике 1938-1941 гг. / Л.В. Поздеева // ННИ. – 2001. – №3.
Политические переговоры СССР, Великобритании и Франции 1939 г. в свете французских дипломатических документов // ННИ. – 1989. – №6
Политический кризис 1939 г. и страны Центральной и Юго-Восточной Европы // Советское славяноведение. – 1989. – №5.
Ширер У. Взлет и падение третьего рейха: В 2-х т. / У.Ширер. – М., 1991.

Методичні рекомендації

Перше питання слід розпочати із характеристики політики Німеччини щодо аншлюсу Австрії. Необхідно вказати на міжнародні договори, що забороняли цю акцію, та перші спроби Німеччини обійти їх. Водночас необхідно висвітлити дії Гітлера, спрямовані на досягнення позитивного для нього результату вирішення проблеми аншлюсу Австрії. Слід проаналізувати реакцію країн Заходу і європейського загалу на насильне приєднання республіки до німецького райху.

Підготовка до другого питання передбачає висвітлення і аналіз подій Чехословацької кризи 1938 р. Слід розпочати із з'ясування того, хто такі судетські німці, яке місце вони займали в експансіоністських планах Гітлера. Показати роль у Чехословацькій кризі Судетсько-німецької партії. Далі потрібно проаналізувати причини загострення стосунків між Німеччиною і Чехословаччиною навесні 1938 р., кульмінацією яких стала травнева криза. Важливо визначити ставлення до цих подій Англії і Франції.

Третє питання вимагає аналізу подій, що призвели до укладення Мюнхенської угоди. Важливо визначити причини відмови Англії і Франції від захисту територіальної цілісності Чехословаччини. Відповісти на питання: чому Мюнхенська угода вважається ганебною сторінкою західної дипломатії.

Наступне питання вимагає висвітлення та аналізу політики

Москви упродовж подій Чехословацької кризи. Важливо встановити можливість виконання Радянським Союзом своїх зобов'язань щодо Чехословаччини за угодою 1935 р.

П'яте питання передбачає висвітлення подій, пов'язаних із розривом Гітлером мюнхенських угод і подальшим розчленування Чехословаччини. Важливо визначити чехословацькі землі, що стали надбанням сусідніх країн. Потрібно також з'ясувати чому Англія і Франція попри укладені договори з Німеччиною не могли бути впевнені у власній безпеці та як це вплинуло на зміну їх зовнішньої політики. Зверніть увагу і проаналізуйте ставлення США до цих подій.

Шосте питання вимагає висвітлення передумов і з'ясування змісту переговорного процесу західних держав з СРСР навесні-влітку 1939 р. Насамперед потрібно визначити проблеми, що існували на шляху досягнення домовленості. Необхідно чітко окреслити позицію СРСР у ході переговорів і з'ясувати причину недовіри Сталіна до західних демократій. Потрібно показати зміст вимог СРСР, зокрема з'ясувати, що означала домагання Москви надати йому право на поширення радянських "гарантій" на країни Балтії. Нарешті, слід вказати на причини невдачі переговорів.

Підготовка до сьомого питання потребує висвітлення англо-німецьких переговорів, що в різному форматі відбувались улітку 1939 р. Необхідно з'ясувати позиції та плани обох сторін. Визначити, як переговори з Німеччиною узгоджувались з намірами Англії досягти домовленості з СРСР. З'ясувати зміст переговорного процесу, зокрема вказати території, що мали стати об'єктами домовленості про розподіл сфер впливу між Англією і Німеччиною. Яка роль у планах сторін відводилася Франції? Вкрай важливо встановити, чому сторонам не вдалось досягнути домовленості?

Восьме питання потребує висвітлення перебігу подій радянсько-німецьких переговорів влітку 1939 р., що завершилися підписанням Пакту про ненапад, що містив таємні додаткові протоколи. Потрібно з'ясувати причину досягнення домовленостей між Німеччиною та Радянським Союзом, а також проаналізувати на цю угоду різних країн світу. Важливо окреслити на контурній карті кордон, що розмежовував сфери

впливу між двома країнами згідно статей таємного протоколу. Сформулювати власну думку з приводу відповідальності учасників Пакту Ріббентропа-Молотова за розв'язання Другої світової війни.

Насамкінець необхідно зробити загальні висновки по темі семінарського заняття.

Питання й завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення термінів: “умиротворення”, агресія, непрямая агресія.
2. Доведіть, що Мюнхенська угода була наслідком політики умиротворення Німеччини.
3. Проаналізуйте можливість альтернативи Радянсько-німецькому пакту про ненапад від 23 серпня 1939 р.
4. Окресліть на контурній карті кордони, що розмежовували сфери впливу між Німеччиною та СРСР.

ТЕМА 8. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В ПЕРІОД “ДИВНОЇ ВІЙНИ”

(2 год).

ПЛАН.

1. Позиція західних країн із початком Другої світової війни. Політичний зміст “дивної війни” на Заході.
2. Радянсько-фінляндська війна і країни Заходу.
3. Англо-французькі плани на півночі Європи.
4. Радянсько-німецькі відносини наприкінці 1939 - на початку 1940 рр.

Джерела

Де Голль Ш. Военные мемуары / Ш. Де Голль. – М., 1957. – Т. 1.
Документи международных отношений и внешней политики СССР (1917-1945) / Сост. Ахтамазян И.А. – М., 1996.
Документи внешней политики СССР. – М., 1992. – Т.22: 1939 год.

Новые документы из архивов СВР и ФСБ России о подготовке Германии с СССР 1940-1941 гг. // ННИ. – 1997. – №3. – С. 94-104.

Случ С.З. Советско-германские отношения в сентябре 1939 года и вопрос о вступлении СССР во вторую мировую войну / С.З. Случ // Отечественная история. – 2000. – №5.

СССР-Германия. 1939-1941 гг.: Документы и материалы: В 2-х т. – Вильнюс, 1989.

Советско-германские документы 1939-1941 гг. (из архива ЦК КПСС) // ННИ. – 1993. – №1.

Черчилль У. Вторая мировая война: В 3-х кн. / У. Черчилль. – М., 1991. – Кн.1 – Т.1-2.

Література

Барышников Н.И. Советско-финляндская война 1939-1940 гг. / Н.И. Барышников // ННИ. – 1989. – №4.

Батлер Дж. Большая стратегия. Сентябрь 1939-июнь 1941. – М., 1959.

Безыменский Л. Второй Мюнхен: замысел и результаты (из архивов Форин офиса) / Л. Безыменский // ННИ. – 1989. – № 5.

Детуатлер Д.С. Эскалация второй мировой войны в 1941 г. / Д.С. Детуатлер // ННИ. – 2000. – №2.

История международных отношений и внешней политики СССР. – М., 1986.

История внешней политики СССР. – М., 1986.

Костик А.А. Позиция США в отношении Югославии в январе–марте 1941 года / А.А. Костик // Вопросы истории. – 2002. – №1.

Некрич А.М. Война, которую назвали “странной” / А.М. Некрич. – М., 1961.

Носков А.М. Скандинавский плацдарм во второй мировой войне. – М., 1977.

Орлов А.С. Странности “странной войны” / А.С. Орлов // ННИ. – 1989. – № 5.

Рейнольде Д. Великобритания и “третий рейх” 1933-1940 гг. / Д. Рейнольде // ННИ. – 1991. – №3.

Севостьянов П.П. Перед великим испытанием / П.П. Севостьянов. – М., 1981.

Секистов В.А. ”Странная война” в Западной Европе и бассейне

- Средиземного моря / В.А. Секистов. – М., 1958.
- Сиполс В.Я. Тайные документы “странной войны” / В.Я. Сиполс // ННИ. – 1993. – № 2-3.
- Сиполс В.Д. Дипломатическая борьба накануне второй мировой войны / В.Я. Сиполс. – М., 1989.
- Смирнов В.П. Странная война» и поражение Франции (сентябрь 1939 г. - июнь 1940 г.) / В.П. Смирнов. – М., 1963.
- Смирнова Н.Д. Неизвестные страницы советско-итальянских отношений 1939-1941 гг.: по новым документам / Н.Д. Смирнова // ННИ. – 1996. – №2.
- Суту Ж.А. Виши, СССР и Германия. 1940-1941 гг.: По французским архивам / Ж.А. Суту // ННИ. – 2000. – №3.
- Сучасні дискусії про Другу світову війну: збірник наукових статей та виступів українських і зарубіжних істориків. – Львів: ЗУКЦ, 2012.
- Трухановский В.Г. Внешняя политика Англии в период второй мировой войны / В.Г. Трухановский. – М., 1965.
- Чемпалов И.И. Английская экономическая блокада Германии в период “странной войны” (сентябрь 1939 - май 1940 гг.) / И.И. Чемпалов // Международные отношения на Балканах и Ближнем Востоке. – Свердловск, 1988.
- Шевяков А. Советско-германские экономические отношения в 1939-1941 гг. / А. Шевяков // ВИ. – 1991. – №4-5.
- Ширер У. Взлет и падение Третьего рейха: В 2-х т. / У. Ширер. – М., 1991. – Т.2.

Методичні рекомендації

Перше питання слід розпочати з висвітлення обставин початку Другої світової війни. Необхідно пояснити, чому напад Німеччини на Польщу означав початок війни світового масштабу. Далі слід окреслити найголовніші події процесу захоплення та розподілу Польщі Німеччиною та Радянським Союзом. Також необхідно визначити ставлення США до війни та позицію Франції та Англії. З'ясувати, чому французькі та англійські війська не використали своєї чисельної переваги на початковому етапі війни, воліючи за краще відсиджуватися за

лінією Мажіно. Відтак важлива розкрити політичний зміст “дивної війни” на Заході.

Друге питання передбачає з’ясування причин та обставин радянсько-фінської війни. Слід вказати на труднощі, з якими зіткнулось радянське військове командування під час цієї війни. Необхідно також показати реакцію західних країн на агресію СРСР та спроби окремих з них надати Фінляндії допомогу. Потрібно дати оцінку виключенню Радянського Союзу із Ліги націй. Насамкінець, важливо визначити наслідки війни та відмітити на контурній карті територіальні зміни, зафіксовані в мирному договорі.

Підготовка до третього питання передбачає з’ясування англо-французьких планів на півночі Європи на початковому етапі війни. Необхідно сформулювати власну думку щодо їх ефективності. З’ясувати, чим був зумовлений блискавичний успіх Гітлера на півночі Європи, що вніс корективи в тактику англо-французьких військових сил.

Четверте питання вимагає висвітлення радянсько-німецьких відносин наприкінці 1939 р. - на початку 1940 р. Зокрема, потрібно визначити ставлення Німеччини до радянсько-фінської війни, показати реакцію Берліна на загарбницькі дії СРСР. Обґрунтувати думку, що на початковому етапі війни Радянський Союз і Німеччина виступали як союзники та навести приклади, що ілюстрували їхню співпрацю.

Насамкінець необхідно зробити загальні висновки по темі семінарського заняття.

Питання й завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення термінів: “дивна війна”, “бліцкриг”, “зіцкриг”, денонсація.
2. Проаналізуйте Договір про дружбу та кордон між СРСР та Німеччиною від 28 вересня 1939 р. та таємні додаткові протоколи про зміну радянсько-німецької угоди стосовно сфер інтересів Німеччини та СРСР й про недопущення польської агітації на території іншої договірної сторони.
3. Схарактеризуйте зовнішньополітичний курс США в період “дивної війни”.